

Inskickat till: i.transport.remissvar@regeringskansliet.se och i.remissvar@regeringskansliet.se

Yttrande över nationell infrastrukturplan (TRV 2021/79143, I2021/02884) från Gabna sameby

Samisk rätt

Renskötselrätten som är en del av den samiska rätten är enligt 1 § rennäringslagen den rätt som personer av samisk härkomst har att använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. Renskötselrätten är en civil rättighet som är byggd på urminnes hävd som förvärvats genom att man under en lång tid brukat marken utan att någon hindrat en. Renskötselrätten är grundlagsskyddad och svenska myndigheter har en skyldighet att främja det samiska folkets möjligheter att behålla, utveckla och utöva sin kultur och samfundsliv enligt RF 1 kap 2 §. Samernas rätt till renskötsel fastslås uttryckligen i 2 kap 17 § RF om näringsfrihet. Renskötsel är en erkänd del av samernas kultur och traditionella levnadssätt i Sverige. Samernas rätt att bedriva renskötsel omfattas även av egendomsskyddet i 2 kap 15 § RF och renen utgör också privat egendom.

Renskötseln bedrivs i samebyar, som utgör både en ekonomisk-administrativ sammanslutning och ett geografiskt område. Samebyn är en juridisk person som företräder medlemmarna i samebyn. Samebyn ska för medlemmarnas gemensamma bästa leda renskötseln på det geografiska området.

Rennäringen både ett allmänt och enskilt intresse

Rennäringsintresset är både ett allmänt intresse enligt 3 kap 5 § miljöbalken (MB) och ett enskilt intresse som medlemmarna i en sameby innehar enligt rennäringslagen (1971:437). Det allmänna rennäringsintresset innebär att mark- och vattenområden som har betydelse för renskötseln ska så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra näringens bedrivande. Statens utpekande av ett allmänt intresse är bland annat att visa vilka intressen som ska ha företräde framför andra intressen. Rennäringen som allmänt intresse grundar sig bland annat på Sveriges internationella åtaganden. De statliga myndigheterna ska bevaka det allmänna intresset.

Renskötselns centrala ställning för den samiska kulturen framgår också av att den är ett riksintresse som skyddas av bestämmelsen i 3 kap 5 § MB. Även av förarbetena till denna bestämmelse framgår att rennäringen är en förutsättning för den samiska kulturen.

Riksdagens ställningstagande att den samiska kulturens fortlevnad måste garanteras innebär att det måste finnas grundläggande förutsättningar för fortsatt rennäring inom i princip varje sameby, nämligen en säker tillgång till sådana områden som har avgörande betydelse¹ för möjligheterna att bedriva renskötsel. De viktigaste delarna av renskötselmarkerna – exempelvis flyttleder, viktiga kalvningsland och områden med särskilt goda betesförhållanden - ges därför genom bestämmelsen ett starkt skydd mot exploatering.² Andra delar av markanvändningen inom renskötselområdet är också viktiga för samisk kultur. Bland dessa kan nämnas jakt och fiske och möjlighet att ta slöjdvirke, som alla nämns i rennäringslagen (1971:437).

¹ se bl.a. förarbetena till grundlagsbestämmelsen i 1 kap 2 § 6 st RF och av miljöbalkens regler om rennäringen som ett riksintresse 3 kap. 5 § MB

² Prop. 1985/86:3 s. 57f.

Åtgärder som riskerar att vara i strid mot mänskliga rättigheter

Rätten till kultur enligt FN:s konvention om de medborgerliga och politiska rättigheterna artikel 27 och FN:s konvention om barnets rättigheter (numera även svensk lag). Beträffande förståelsen av dessa bestämmelser vill Gabna sameby beträffande fastställande av den nationella infrastrukturplanen följande.

Det är tillräckligt att Trafikverkets planerade väg- och järnvägsprojekt som preciseras i bland annat infrastrukturplanen påtagligt negativt inverkar ("substantially negatively impact") på en samebymedlems, inklusive ett barns, möjlighet att fortsätta/börja med renskötsel för att det ska kunna betraktas vara kränkning av rätten till kultur (Se ex. FN:s Människorättskommittés beslut i Poma Poma mot Peru). Att fortsätta/börja med renskötsel innefattar dessutom att kunna försörja sig på denna (se ex. FN:s Människorättskommittés beslut i Länsman mot Finland och Apirana Mahuika mot Nya Zealand).

Vid avgörande av vilken omfattning skadan av till exempel ett väg- eller järnvägsprojekt har beaktas kumulativa effekter. Det vill säga förändringar av projektet bedöms inte isolerade utan dess negativa effekter läggs till alla andra intrång som försvårar samebyarnas och deras renskötarens renskötsel. Om det aktuella projektet är det som slutligen "urholkar stenen" så föreligger ett brott mot rätten till kultur, oaktat om dessa isolerade inte skulle ha uppgått till en kränkning (se Länsman mot Finland).

Notera även att rätten till hälsa enligt bland annat artikel 12 i FN:s konvention för de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna. Rätten till hälsa omfattar i tillägg till fysisk, också psykisk och psykosocial hälsa. Hälsa är i rättslig mening inte bara att vara frisk utan välbefinnande i vidare mening. Den påverkan som dessa väg- och järnvägsprojekt kan antas komma att ha på samebyn förväntas ge upphov till psykisk och psykosocial ohälsa.

Synpunkter på namngivna åtgärder i infrastrukturplanen

Renskötsel, som enligt grundlagen ska främjas, påverkas redan av befintliga transportsystem inom renskötelsesområdet och kommer till största del att påverkas negativt av de projekt som planeras på Gabna samebys marker. Trafikverkets nationella infrastrukturplan saknar dessutom helt övergripande bedömningar och analyser eller omnämmanden av renskötelsen och samiska rättigheter vilket är graverande med tanke på att en betydande del av infrastruktursatsningarna föreslås genomföras på renskötelsesmark.

För Gabna samebys vidkommande är vi en av de samebyar som har en omfattande infrastruktur på markerna sedan lång tid tillbaka. Av den nationella infrastrukturplanen framgår vidare att sex av de namngivna och utpekade projekten i området "Norra Sverige" direkt påverkar samebyn. Enligt kartan under avsnitt 8.3 Norra Sverige är det följande sex åtgärder:

N: E10, Katterjåkk, hållplats och planskild passage

12: E10, Kauppinen–Kiruna, mötesseparering

18: Malmbanan, Kiruna–Riksgränsen, största tillåtna axellast 32,5 ton

19: Malmbanan, Svappavaara–Kiruna, största tillåtna axellast 32,5 ton

23: ERTMS, Trafikledningscentral Nord, Malmbanan

24: Kiruna, ny järnvägsstation

Mycket förenklat nyttjar samebyn områden runt vägarna och järnvägarna som betesmarker och är tvungna att passera vägarna och järnvägarna med sina renar för att kunna flytta mellan sina lagstadgade betesområden. Renarna har även laglig rätt att passera vägarna och järnvägen på egen hand, genom så kallad fri strövning, för att ta sig mellan sina betesområden och inte bli kvar på fel betesmarker.

Konsekvenserna för samebyn av åtgärderna i infrastrukturplanen– summariskt sammanfattat Samebyarna har under flera års tid påtalat för Trafikverket det ohållbara i situationen att TRV breddar och sätter upp räckan och mitträcken längs vägar som skär genom samebyn marker utan att i en försvarbar omfattning kompensera eller minska skadorna som åtgärderna åsamkar renskötseln och den samiska kulturen.

En ombyggnation av vägar och järnväg som inte fullt ut tar hänsyn till renskötselrätten och samebyns behov av sammanhängande betesområden utgör ett hinder mot en förutsebar, väl fungerande och långsiktigt hållbar utveckling av samebyns rennäringens verksamhet och samebyns renskötsel kan inte längre bedrivas på en rimlig nivå.

De minskade betesmarkerna, merarbetet och merkostnaderna det medför i form av ökade transporter, det avskurna sambandet mellan betesmarkerna och därpå följande negativ effekt på slaktuttag och möjligheter till hjordstrukturering innebär i sin tur negativa ekonomiska konsekvenser för de enskilda renägarna.

På kort sikt och på individuell basis innebär de avskurna beteslanden, den förhindrade fria strövningen och försvårandet av att flytta med renarna att samebyns och de enskilda renägarnas möjligheter att kunna upprätthålla sin renskötsel och därmed att den samiska kulturen hotas. Det finns en uppenbar risk att vi genom Trafikverkets infrastrukturåtgärder och de kumulativa effekterna tvingas ut ur det sätt att leva som utgör själva basen för vår kulturella identitet, med alla de följdverkningar det har. Det innebär dessutom en stor psykosocial och arbetsmiljömässig belastning för rensköterna att inte längre kunna nyttja betesmarkerna på ett naturligt sätt så som gjorts sedan urminnes tider.

Behov av komplettering och justering av infrastrukturplanen

Som beskrivits ovan finns brister i infrastrukturplanen både i fråga om att den inte belyser de samiska rättigheterna, ens på den mest grundläggande nivån. Inte heller de krav som vilar på myndigheten som en del av skyddet av de mänskliga rättigheterna framgår på något vis i planen. Bristerna i infrastrukturplanen innebär att myndigheten riskerar att vidta åtgärder som potentiellt strider mot de mänskliga rättigheterna eller i vart fall att myndigheten, felaktigt, låter påskina att dessa skyldigheter inte vilar på myndigheten att följa. Det framgår följaktligen inte heller av infrastrukturplanen hur Trafikverket avser att säkerställa att dessa rättigheter inte kränks. Därför bör infrastrukturplanen kompletteras med:

- information om samiska rättigheter, framför allt renskötselrätten, och i sammanhanget övriga relevanta mänskliga rättigheter. Skälen för behovet av denna komplettering framgår ovan. I fråga om de specifika åtgärder som föreslås i infrastrukturplanen som berör Gabna sameby
- Samt att Trafikverket specifikt beträffande de angivna åtgärderna i infrastrukturplanen som rör Gabna sameby tillser att säkerställa att Trafikverket inte kränker någon av de nedannämnda mänskliga rättigheterna eller någon annan mänsklig rättighet.

Vidare vill Gabna sameby framföra brister i avvägningar och underlag i fråga om särskilt två av de åtgärder som berör samebyns marker:

Projekt 24 (nedan), Kiruna ny järnvägsstation måste enligt samebyn helt utgå från planen då projektet påtagligt försvårar rennäringens bedrivande och uppenbart riskerar att strida mot de mänskliga rättigheterna. Därtill visar TRV:s egna samhällsekonomiska analys (Objektnummer: JN1804a Ärendenummer: TRV 2020/66057;TRV 2020/71233) att projektet är samhällsekonomiskt olönsam.

Avseende projekt 12: E10, Kauppinen–Kiruna, mötesseparering (objektnummer: VN1806 Ärendenummer: TRV 2020/66057) där TRV varken låtit ta fram rennäringens analys eller presenterat projektet med hänsyn taget till de åtaganden myndigheten har för att säkerställa de mänskliga rättigheterna och de samiska rättigheterna, framförallt renskötselrätten. Trots dessa brister har myndigheten dragit slutsatsen att den negativa påverkan på rennäringen i Gabna sameby är försumbar.

Detta trots att ingen rennäringsanalys tagits fram och därmed att konstaterandet vilar på lös grund. Underlag för projektet är därmed bristfälligt och bör inte omfattas av planen innan nödvändiga kompletteringar gjorts.

Giron den 28 februari 2022

Jävna Allas

Ordförande Gabna sameby

För kännedom:

Sametinget

Länstyrelsen i Norrbottens län

Institutet för mänskliga rättigheter